

Павло Бовсунівський, Артем Курас

**ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ЄГИПТУ:
БАЛАНСУВАННЯ В БОРОТЬБІ
ЗА РЕГІОНАЛЬНЕ ЛІДЕРСТВО**

The article is devoted to the foreign policy of Egypt in terms of regional leadership. The authors make political analysis of the events that influenced Egypt influence increase. Besides they present some historical analysis as for political and economical development of the country in terms of the bipolar political world before the USSR collapse and the change of the Egyptian foreign policy vector.

Розкрито тему безпеки у політиці АРЕ — Арабської Республіки Єгипет. Проведено порівняльний аналіз еволюції доктрин держави у сфері національної оборони та безпеки від часів СРСР до сучасного етапу. Проведено паралель з нинішньою Україною щодо цього питання.

Арабська Республіка Єгипет — це особлива держава Близького Сходу, від зовнішньої політики якої залежить мир, стабільність та баланс сил у регіоні. Єгипет — перша держава арабського світу, що обрала соціалістичний шлях розвитку, й перша від нього відмовилась. Єгипет об'єднав арабські держави у боротьбі з Ізраїлем, а потім першим серед них визнав його і встановив з ним дипломатичні відносини.

Єгипет традиційно прийнято вважати «головою арабського світу», це найбільша арабомовна країна, інтелектуальний і політичний центр, до якого віддавна прикута увага арабських країн. Він також є осередком ісламської цивілізації, саме тут знаходиться провідний релігійний заклад — Університет Аль-Азхар. Єгипет має велику доісламську спадщину та унікальну цивілізаційну ідентичність, адже під час періоду британської окупації він розвивався окремо від арабського світу.

За особливостями свого розташування та історичного розвитку АРЕ одночасно є арабською, африканською і середземноморською країною. Єгипет займає стратегічні позиції, як місток між Африканським та Азійським континентами та зв'язує два основні водні шляхи: Середземне море та Індійський океан. АРЕ займає північний кут Африки й простягається від Суецького каналу до Синайського півострова в Азії. Країна пірамід є єдиною ланкою між двома основними частинами арабського світу — Магрибом і Машриком.

Протягом свого історичного розвитку зовнішня політика Єгипту зазнавала різких, а часом й революційних змін, що пов'язані зі зміною пріоритетів національної безпеки і стратегічних партнерів у її забезпеченні.

Перша половина XIX століття увійшла в історію Єгипту як епоха Мухаммеда Алі, який зумів стати пашею Єгипту (намісником провінції) і заснувати єгипетську династію, яка перебувала при владі до 1952 року. За його правління вся внутрішня і зовнішня політика була спрямована на боротьбу за виведення Єгипту з-під впливу Туреччини і створення нової арабо-мусульманської імперії, яка включала б великі території і на рівних з європейськими державами брала б участь у світових політичних та економічних процесах. Саме в його епоху розпочалося заснування, в 1826 році, незалежного урядового органу, що проводив зовнішню політику Єгипту в новітній історії. Цей орган спочатку називався Диван зовнішньої торгівлі та відносин та під час правління Хедіва

Ізмаїла був перейменований на Уїзара (Міністерство) закордонних справ у першому Кабінеті Міністрів, сформованому в 1878 році [1]. Діяльність цього органу до 1914 року, поки Єгипет був британським протекторатом, була пов'язана переважно з веденням комерційних справ. З підписанням у 1936 році угоди з Британією, Єгипет почав проводити незалежну зовнішню політику, спрямовану на закріплення національної незалежності, вирішення національних проблем у зовнішній сфері, пов'язаних зі встановленням нового світового порядку після Другої світової війни.

Так, у квітні 1945 Єгипет брав участь у Сан-Франциській конференції, що заснувала Організацію Об'єднаних Нації та заклала основи сучасного міжнародного публічного права. На регіональному рівні Єгипет з іншими шістьма арабськими державами заснував Лігу арабських держав, що слугує захисту інтересів арабських держав та координує їхні зусилля в політичних, соціальних і культурних відносинах.

Поява повноцінної зовнішньої політики Єгипту пов'язана з революцією, що відбулася у липні 1952 року під проводом Руху вільних офіцерів Гамалія Абдель Насера. Поваливши монархію, Насер закріпив параметри нової єгипетської зовнішньої політики у своїй книзі «Філософія революції». Вона була зосереджена на трьох загальновідомих рівнях: арабській, африканській та ісламській [2]. Насер вважав арабський регіон природною зоною впливу та лідерства Єгипту, а отже, простором для активної зовнішньої політики. За президентства Г. А. Насера (1952–1970 рр.) Єгипет досяг піку своєї впливовості в арабському світі. У цей період Каїр став головним генератором ідей і найважливішим центром пропаганди арабського націоналізму, перетворившись на «столицю» всіх арабів. Радіостанція «Голос арабів» вважалася інструментом, здатним розхитувати окремі арабські режими і руйнувати плани Заходу.

Ще на початку свого президентства Насер просував ідеї арабського націоналізму, що базувалися на постулаті спільної культурної спадщини, але лідерство неодмінно зробило Єгипет інтегральною частиною внутрішнього силового балансу арабських держав, що шкодило єдності арабського світу. В 1950-х новий націоналістичний Єгипет протиставляв себе прозахідно налаштованим Іраку та Саудівській Аравії та головним союзником вважав Сирію, з якою навіть була створена спільна держава.

Основна увага єгипетської зовнішньої політики протягом 50–60-х рр. була зосереджена на поваленні колоніалізму та поборованні щодо західної гегемонії, вираженої в різних безпекових схемах, як-то Багдадський пакт і доктрині Ейзенхауера та вирішенні питань будівництва власних збройних сил для укріплення національного суверенітету, боротьби з Ізраїлем, пошуку кредиторів для розбудови економіки шляхом побудови індустріальних об'єктів і націоналізації західних концесій (Суецький канал).

Також важливо зауважити, що єгипетська зовнішня політика перебувала під впливом двох протилежних тенденцій: ідеалів неприєднання та тісної залежності від Західного світу. Новоутворена держава не могла обходитися без зовнішньої економічної та політичної допомоги. Це, у свою чергу, призводило до росту залежності й можливості втрати власної незалежності. Проблема мінімізації зовнішнього впливу та диверсифікації джерел зовнішньої допомоги змусила Насера проводити політику балансування між Сходом та Заходом, щоб отримати допомогу зі всіх джерел й обмежити залежність від кожного. США підтримали Ізраїль у війні 1967 року, це зробило Єгипет більш залежним від Радянського Союзу та фінансової допомоги консервативних нафтовидобувних арабських держав. Щоб уникнути ідеологічної конфронтації, Єгипет став засновником Руху неприєднання, взявши участь у Бандунзькій конференції 1955 року. На африканському рівні Єгипет підтримував держави континенту на шляху до незалежності і зробив свій внесок у створення Організації африканської єдності у 1963 році [3].

Численні зміни в зовнішній політиці протягом доби Анвара Садата (1970–1981) пов'язані здебільшого з наслідками його візиту до Ізраїлю і єгипетсько-ізраїльським мирним процесом. На відміну від Насера, Садат розглядав єгипетське лідерство радше як структурну сталу, аніж здобуток, сталу, що не піддається сумніву та не може бути змінена. Тому, він не відчував потреби проводити активну арабську політику, щоб підтримати лідерство. Так, наприклад, протягом 1974–1975 років Садат відкликав увесь наявний механізм впливу АРС в Лівані, що полягав у фінансовій підтримці політичних угруповань, субсидії ЗМІ, розвідувальної мережі, встановленні тісних контактів з політиками різних політичних партій. На його думку, вартість такого стилю лідерства перевищувала дивіденди від нього [4].

Після розриву з СРСР, наприкінці 70-х, саме Вашингтон став стратегічним військово-політичним союзником АРС. Президент Садат заклав основи цієї стратегії. Він вважав, що США є єдиною

наддержавою у світі, а СРСР не є такою. Стратегія Садата стосовно США мала на меті досягнути три цілі: по-перше, нівелювати вплив Ізраїлю та забезпечити американську підтримку в переговорах; по-друге, отримати американську військову й економічну допомогу в збільшених масштабах; по-третє, переконати прозахідні арабські уряди, що їхній супротив єгипетським відносинам з Ізраїлем ні до чого не приведе, а Єгипет так і залишиться у фокусі американської політики у регіоні. До того ж, Садат був прихильником ринкової економіки, а соціалістичні експерименти Насера йому були зовсім не до вподоби. Ще одним аргументом на користь США стало те, що Америка була й залишається єдиною країною, здатною впливати на Ізраїль. Садат розраховував на США в питанні налагодження кращих відносин з багатими нафтовидобувними монархіями з метою отримання економічної допомоги.

Завдяки переорієнтації з СРСР на США в 1979 році Єгипту вдалося повернути Синайський півострів, здійснити переозброєння армії, досягти певних успіхів у економічній сфері. На сучасному етапі Єгипет, так само як і раніше, потребує американської військової та економічної допомоги, без якої політична й економічна стабільність в АРЕ може порушитись.

Проте різка зміна зовнішньополітичних орієнтирів з підписанням Садатом Кемп-Девідської угоди 1979 року призвела до втрати лідерства Єгипту серед арабів. Більшість арабських держав засудила договір з Ізраїлем і розірвала дипломатичні відносини з АРЕ, окрім Судану, Оману і Сомалі. Порушилися традиційні зв'язки Каїра з арабським світом. Єгипет був виключений з Ліги арабських держав, а її штаб-квартиру в 1979 році перенесли з Каїра до Тунісу. Єгипет виключили з Міжпарламентського союзу арабських держав, а відповідні єгипетські інституції — з 140 міжурядових і громадських організацій арабського світу. Припинилося фінансування, економічна і технічна допомога Єгипту, а Саудівська Аравія, ОАЕ та Катар вийшли з Арабської організації військової промисловості. 3 травня 1979 року літакам єгипетської авіакомпанії «Міср тайран» був закритий повітряний простір більшості арабських країн і призупинені польоти літаків цих країн до Єгипту. За даними МБРР, АРЕ позбулася арабської щорічної допомоги на суму 2,7 мільярди дол. США [5]. Це стало серйозним ударом по єгипетській економіці, що переживала в той період свої не найкращі часи. Було також припинено членство Єгипту в Організації Ісламська конференція. У той же час арабським країнам не вдалося домогтися

виключення АРЕ з Організації африканської єдності і Руху неприєднання. Садат заплатив за підписання миру з Ізраїлем життям: 6 жовтня 1981 року його вбив ісламський екстреміст.

З приходом до влади в 1981 році Х. Мубарак розробив своє власне розуміння міжнародної системи та ролі Єгипту в ній. Новому керівництву довелося одночасно вирішувати питання відновлення авторитету серед арабського світу та дотримання підписаних раніше угод з Ізраїлем, ослабити колосальну залежність від США. На відміну від Садата, з його америкоцентризмом, новий президент прагнув розширити вектори зовнішньої політики АРЕ. Досягнення зовнішньополітичних цілей відбувалося поступово, без різких та непродуманих кроків.

Першою метою Мубарака стало відновлення єгипетських зв'язків з арабським світом. Одним з авторів курсу з обережного повернення Єгипту в лоно арабської нації став начальник канцелярії президента з політичних питань Усама аль-Баз, який розробив план відновлення відносин АРЕ з арабськими країнами в умовах дотримання мирного договору з Ізраїлем. Це, звичайно, вимагало певного дистанціювання від Ізраїлю, що діяв проти палестинців, та США, як основного союзника Тель-Авіва. Важливу роль у виробленні й реалізації основних напрямів зовнішньої політики країни в 80-ті зіграли міністр закордонних справ АРЕ Амр Муса і видатний єгипетський дипломат Бутрос Галі.

В основу зовнішньополітичного курсу нового керівництва Єгипту була покладена нова концепція національних інтересів країни. В редакції Мубарака вона видається збалансованою і респектабельною, бо декларує прихильність до міжнародного права, принципів ненасильства в міжнародних відносинах, подолання конфронтації в регіоні, невтручання в справи інших держав, встановлення цивілізованих і взаємовигідних відносин з усіма країнами, відновлення регіонального і міжнародного престижу АРЕ, його посередницької ролі у міждержавних конфліктах різних рівнів, перш за все на Близькому Сході. Мубарак розумів, що для отримання допомоги та обслуговування величезного боргу Єгипту конче необхідно відновити свою впливовість в арабському світі та на африканському півдні. Він регулярно відвідував саміти Організації африканської єдності. В 1986 році МЗС Єгипту приймало урочистий саміт з нагоди 25-ї річниці утворення організації, брав участь у вирішенні багатьох африканських конфліктів, зокрема в Намібії, Сенегальсько-Мавританських суперечках [6]. Саме

за Мубарака Єгипет почав всіляко підкреслювати свою невід'ємну належність до арабського світу.

Проблеми поступового відновлення ролі і місця Єгипту в арабському світі, а також цілеспрямовані спроби знову зробити АРЕ посередником між Арабським Сходом і світовим співтовариством займали й займають пріоритетне місце у зовнішній політиці цієї держави. Причому Х. Мубарак демонструє готовність Єгипту відігравати роль «посередника», який сприяє вирішенню арабо-ізраїльського конфлікту, переговорів ОВП з США та Ізраїлем. Основою єгипетської зовнішньої політики є теза про те, що мир на Близькому Сході для нього є стратегічною метою. Єгипет одночасно підкреслює, що нормалізація відносин з Ізраїлем ставиться в залежність від вирішення палестинської проблеми і поваги до прав палестинців.

Єгипет також відновив свою роль у Русі неприєднання, закликаючи до оновлення Руху з метою підвищення його ролі у сучасній міжнародній системі. Єгипетське МЗС неодноразово приймало міжнародні конференції, присвячені цьому питанню. Мубарак особисто брав участь у конференціях Руху неприєднання, що проходили у Нью Дейлі у 1983 р., у Кувейті у 1987 р., у Белграді у 1988 р.

Під проводом Мубарака єгипетській зовнішній політиці у 1990-х довелося протистояти викликам і невпевненості нового світового порядку після закінчення холодної війни та реагувати на іракську окупацію Кувейту, ставши учасником міжнародної коаліції, що значно зблизило АРЕ та США, а також дало можливість отримати значні економічні бонуси від багатих нафтовидобувних монархій Затоки.

Основною рисою зовнішньої політики Мубарака є жорстка прив'язка до національних економічних інтересів. Економісти й бізнесмени сьогодні відіграють провідну роль у міжнародних зв'язках АРЕ і стали невід'ємною частиною єгипетської делегації, що супроводжує президента в його зарубіжних візитах. Єгипетська еліта розуміє, що економічний розвиток є одним з найбільших викликів національній безпеці, тому цілеспрямовано йде шляхом проведення економічних реформ та лібералізації економіки. Також слід відзначити бажання АРЕ розширити коло своїх геополітичних інтересів. У цьому контексті важливими є єгипетсько-європейські відносини та їхня еволюцію в рамках євро-середземноморської співпраці (Барселонський процес) та взаємовідносин Єгипет — НАТО, як частина діалогу НАТО — Середземномор'я.

На регіональному рівні Єгипет розглядає арабський світ не через економічну чи навіть політичну призму, а радше вважає це питанням ідентичності. Тому ініціативи на кшталт «ширшого» чи «більшого» Близького Сходу Єгиптом не сприймаються й розглядаються як такі, що ослаблюють арабську націю. Єгипет закликає до економічної інтеграції арабських країн і їхньої консолідації з метою зміцнення позицій на глобальному рівні та вироблення спільної позиції задля створення передумов вирішення арабо-ізраїльського конфлікту.

Події 11 вересня 2001 року змусили АРЕ адаптувати свою зовнішню політику до нових викликів. Зміни, що відбулися у світі, неминуче призвели до структурних змін у зовнішньополітичному апараті та в підходах з широкого кола питань, пов'язаних з боротьбою проти тероризму, правами людини, науковими дослідженнями, захистом навколишнього середовища, діалогом цивілізацій та культур та іншими новітніми плинами. Проте ані американська інтервенція в Іраку 2003 року, ані ізраїльські операції в Лівані в 2006 та в секторі Гази в 2008 роках не змусили Мубарака перекрити Суецький канал чи відкликати єгипетського посла із Тель-Авіва.

Отже, зовнішня політика Єгипту пройшла шлях тривалої й подекуди дуже болісної еволюції. Концептуальна схема трьох вимірів Насера потребувала корекції, що пов'язано з глобальним протистоянням у рамках холодної війни. Балансуючи між потужними центрами сили, АРЕ намагалася отримати військову й економічну підтримку. Різко змінивши стратегічного партнера, Садат отримав значну підтримку США, проте надовго зіпсував відносини з арабськими державами, що автоматично знизило вплив Єгипту на регіональному рівні. Цей дисбаланс у зовнішній політиці довелося нівелювати Мубараку, котрий поступово, крок за кроком, вивів Єгипет з ізоляції та значно підсилив роль АРЕ в регіоні. Саме на долю цього президента випадають корінні зміни світового порядку, що неодмінно вплинули на єгипетську зовнішньополітичну стратегію. АРЕ намагається не відставати від світових тенденцій й постійно розширює коло своїх зовнішніх контактів, по чергово фокусуючи свою увагу на найбільш перспективних напрямках, ідеться, зокрема, про Азію й Середземноморське ядро інтеграції.

1. Mohamed Kadry Said. Egypt's Foreign Policy in Global Change: The Egyptian Role In Regional and International Politics / Mohamed Kadry Said // Middle East Policy Magazine, Volume XII, 2006, Number 3. — P. 63–72.

2. Nasser Gamal Abdel Egypt's Liberation: The philosophy of the revolution / Gamal Abdel Nasser. — Washington, DC: Public Affaires Press, 1955. — 122 p.

3. Souare Issaka K. Egypt's evolving role in Africa: A Sub-Saharan perspective / Issaka K. Souare // Presentation at the Institute of Diplomatic studies, 7th April, 2008. — Cairo. — 22 p.

4. Dessouki Ali E. Hillal Regional Leadership: Balancing off Costs and Dividents in the Foreign Policy of Egypt / Ali E. Hillal Dessouki // The Foreign Policies of Arab States. The challenge of Globalization, edited by Bahgdad Korany, Ali E. Hillal Dessouki. — Cairo, New York: The American University in Cairo Press, 2008. — 516 p.

5. Борисов А.Б. Єгипет и его эволюция / А.Б. Борисов // Арабський мир: прошлое и настоящее. — М.: Інститут востоковедєня РАН, 2002. — 255 с.

6. Аль-Такрір аль-Стратіджі аль-Арабі. — Кагіра: Марказу Ал-Ахрам, 1988. — 657 p. (арабською мовою).